

FEDERAL ALMANYA'DA YAŞAYAN TÜRK EVLİ BİREYLERİN PSİKOLOJİK BELİRTİLERİ

İbrahim YILDIRIM*

ÖZET: Bu çalışmada 1996 yılında Almanya'da yaşayan Türk evli bireylerin psikolojik belirtileri incelenmiştir. Araştırmaya 557 kadın 579 erkek olmak üzere toplam 1154 evli birey katılmıştır. Evli bireylerin psikolojik belirtilerini belirlemek amacıyla 1977'de Derogatis tarafından geliştirilen Symptom Check List (SCL-90-R) kullanılmıştır. Evli bireylere ilişkin kişisel bilgiler ise araştırmacı tarafından geliştirilmiş olan bir bilgi toplama formu ile elde edilmiştir. Verilerin analizinde t Testi kullanılmıştır. Araştırmada Almanya'da yaşayan Türk evli bireylerde en çok görülen 25 psikolojik belirti saptanmıştır. Saptanan psikolojik belirtilerin OC, SOM, AI, DEP, INT, HOS ve PAR alanları ile ilgili olduğu görülmüştür. ANX, PHOB ve PSY alanları ile ilgili önemli bir belirti bulunmamıştır. Bulgular tartışılmış ve bazı önerilerde bulunulmuştur.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: *Türk evli bireyler, psikolojik belirtiler*

ABSTRACT: In this study, psychological symptoms of Turkish married individuals who have been living in Germany in 1996 were examined. The sample of the study included totally 1154 Turkish married individuals (557 women, 597 men). The psychological symptoms of the Turkish married individuals have been measured by Symptom Check List (SCL-90-R) developed by Derogatis (1977), and the personal information of the Turkish married individuals have been collected through a questionnaire developed by the researcher himself. The data were analyzed by the t Test. The most frequent 25 psychological symptoms of the Turkish married individuals who have been living in Germany were determined. The most of these psychological symptoms are connected with OC, SOM, AI, DEP, INT, HOS and PAR; but not with ANX, PHOB and PSY. The findings are discussed and some suggestions are made.

KEY WORDS: *Turkish married individuals, psychological symptoms*

1. GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, Almanya'da yaşayan Türk evli bireyleri psikolojik belirtiler ve belirti alanları açısından incelemektir.

Yaklaşık olarak 38 yıl önce, 1960'lı yılların başında, Türkiye'den yurt dışına işgücü göçü başlamıştır. Başlangıçta sadece Avrupa ülkelerine işgücü göçü veren Türkiye, 1970'li yılların ortalarından itibaren başta Ortadoğu ülkeleri olmak üzere diğer ülkelere de işgücü göçü vermeye yönelmiştir. 1996 yılı itibariyle yaklaşık 3,5 milyon T.C. vatandaşı yurtdışında bulunmaktadır ve bunlardan 2.049.060 kişi Federal Almanya'da yaşamaktadır. Federal Almanya'da yaşayan Türk vatandaşlarının %45'ini kadınlar %55'ini ise erkekler oluşturmaktadır. Federal Almanya'da işçi olarak çalışan Türklerin sayısı ise 740.277 kadardır. Almanya'da yaşayan T.C.vatandaşlarının % 34'ü Almanya'da doğmuştur. 18 yaşından küçüklerin %84'ü, 18-35 yaş grubunda bulunanların ise % 18 kadarı Almanya'da doğmuştur Almanya'da yaşayan toplam T.C.vatandaşlarının % 43'ü evli, %53'ü bekâr ve %4 kadarı ise dul veya boşanmış durumdadır [1].

Federal İçişleri Bakanlığı'nın verilerine göre 1995 yılı itibariyle Almanya'daki T.C. vatandaşlarının ancak %93'ü süresiz, %7'si ise süreli oturma iznine sahiptir. Özellikle başta süreli oturma iznine sahip olanlar olmak üzere, giderek artan oranlarda Türk vatandaşları Federal Almanya'dan iltica hakkı isteminde bulunmaktadırlar. Bunun yanı sıra, Federal Almanya'daki T.C. Başkonsolosluğu'nun verilerine göre, Türk vatandaşlığından çıkarak Almanya vatandaşlığına geçmek üzere başvuran Türklerin sayısı sadece 1995 yılında 42.000 kadardır [1].

Federal Almanya'da yaşayan yabancılar arasında başta Türkler olmak üzere, Yugoslav, Polonyalı, İtalyan, İranlı, Amerikalı, Yunan, Lübnanlı, Avusturyalı, İngiliz ve K. İrlandalılar bulunmaktadır. Federal İçişleri Bakanlığı kaynaklarına göre,

* Yrd. Doç. Dr. H.Ü. Eğitim Fakültesi Psikolojik Danışma ve Rehberlik Anabilim Dalı öğretim üyesi

Federal Almanya'da toplam yabancı suç zanlıları arasında Türkler ilk sırada yer almaktadır [1]. İşlenen suçun türü ne olursa olsun, bireyi yasanın suç saydığı bir eyleme götüren ekonomik, sosyal, kültürel, ailesel ve psikolojik birçok etmenden söz edilebilir. Almanya'daki Türkler farklı bir kültürde yaşamının yarattığı zorlanma altında ve bazen de yasaları bilmemekten dolayı suç sayılan eylemlerde bulunmuş olabilirler. Farklı bir kültürde azınlık psikolojisi içinde, çoğu kez "ikinci sınıf insan" muamelesi gören, dışlanan, yabancı olması nedeniyle aşağılanan ve açık fiili saldırılara uğrayan yabancı grupların kendi içinde sosyal desteğe ve dayanışmaya olan ihtiyacı artabilir ve içinde yaşadığı toplumun egemen kültürüne karşı kendini korumak amacıyla çeşitli biçimlerde örgütlenebilir. Nitekim, Almanya'da en büyük yabancı grubu oluşturan Türkler, siyasal, dinsel, etnik v.b nitelikli çok sayıda dernek kurmuşlardır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Müşavirliği ve Ataşeliklerine göre 1996 yılı itibarıyla Türklerir Almanya'da kurduğu dernek sayısı 1700 civarındadır. Bununla birlikte Almanya'da yaşayan Türklerin oldukça dinamik oldukları ve kendilerini kabul ettirebilmek için örgütlü bir mücadele içinde oldukları da anlaşılmaktadır. Zira, T.C. Başkonsolosluklarından edinilen bilgiye göre 1996 yılı itibarıyla yaklaşık 1400 Türk, Yabancılar Meclisi'ne seçilmiş durumdadır [1].

Federal Almanya'da yaşayan Türklerin daha çok belli iş kollarında çalıştıkları gözlenmektedir. Türklerin çalıştıkları başlıca iş kolları arasında petrol, kimya ve lastik, taş toprak ve cam, metal, gemi, ağaç, kâğıt, deri, dokuma, gıda, şeker gibi imalat sanayi; ticaret, inşaat, enerji ve madencilik, avcılık ve balıkçılık, banka ve sigortacılık gibi iş kolları sıralanmaktadır. Tüm işkollarında kadınların saat ücretleri erkeklerinkine kıyasla daha düşüktür. Bununla birlikte 1996 yılı sonu itibarıyla, Federal Almanya'daki işsizlik oranı %10.8 olarak saptanmıştır. Aynı yıl itibarıyla Almanya'daki tüm yabancılar arasındaki işsizlik oranı %20.5 iken, Almanyadaki Türkler arasında işsizlik oranı %24.4 oranındadır. Türklerin işsizlik nedenlerinin başında mesleki nitelikten yoksun oluşları gelmektedir (1). Bu rakamlar Almanya'daki yabancı-

ların işsizlik oranlarının Almanlara kıyasla daha yüksek olduğunu, yabancılar arasında daha çok Türklerin giderek ciddi boyutlara varan bir işsizlik sorunuyla karşı karşıya bulduklarına işaret etmektedir. İşsizlik sorununa karşın 1996 yılında İş ve İşçi Bulma Kurumu aracılığıyla 20460 kişi Almanya'ya olmak üzere toplam 40697 kişi yurt dışına gönderilmiştir. Gönderilenlerin %28'i vasıfsız beden işçisi, diğerleri ise çeşitli meslek elemanlarıdır. Önceki yıllarla kıyaslandığında, son yıllarda daha çok meslek sahibi kişilerin yurtdışına gönderildikleri gözlenmektedir [2].

Almanya'da yaşayan yabancılar arasında en büyük grubu oluşturan Türklerin en yoğun olarak yaşadıkları eyaletlerin başında Nordrhein-Westfalen eyaleti gelmektedir. Federal İstatistik Dairesi'nin kayıtlarına göre sadece Nordrhein-Westfalen bölgesinde yaklaşık 702.000 T.C. vatandaşı yaşamaktadır. Bu eyalette 1996 yılı itibarı ile 51.249 kadın ve 134.439 erkek olmak üzere toplam 185.688 T.C. vatandaşı çalışmaktadır. Bu eyalette Türkler arasında işsizlik oranı %29'lara kadar yükselmektedir [1].

Federal Almanya'da yaşayan yabancılar, farklı bir kültürde yaşamının getirdiği zorluklar, çalışma koşulları ve daha başka nedenlerle çok çeşitli sorunlar yaşamaktadırlar. Federal Almanya'da yaşayan yaşlı yabancıların özgün problemleri ve yaşam koşullarını inceleyen Şen [3], yaşlı yabancıların kültürel farklılık, kişisel göçmenlik deneyimi ve bir yabancı olarak Alman toplumunda üstlendikleri yeni roller bakımından aynı yaş grubunda bulunan Almanlardan farklılık gösterdiklerini ifade etmekte, özellikle iki kültür arasındaki farklılıklardan yaşlı Türklerin olumsuz etkilendiğini belirtmektedir. Aynı incelemesinde Şen, yaşlı yabancıların yarısından fazlasının akut bedensel şikâyetleri bulunduğunu, yine çoğunun sürekli gösteren en az beşten fazla ve değişik karakterde şikâyetleri olduğunu, sağlığından en çok kadınların şikâyet ettiklerini ve yaşlıların yarısından çoğunun sürekli ilaç kullandıkları ve iş yapamaz olduklarını vurgulamaktadır. Dikkati çeken bir nokta da Türklerin, diğer uluslara kıyasla daha güçlü bir dayanışma içinde olmalarıdır. İncelenen

yaşlı yabancıların genel olarak Almanya'dan memnun oldukları, ancak bazı yakınmalarının da bulunduğu gözlenmiştir. Yaşlı yabancıların büyük çoğunluğu geleceğe endişe ile bakmakta, Türk yaşlıların yarısından fazlası hem Türkiye'de, hem de Almanya'da kalmak istediklerini belirtmektedirler [3].

1996 yılı itibarıyla, Almanya'da 18 yaşından küçük olan yaklaşık 660.000 T.C. vatandaşı bulunmaktadır. Bu yaş grubundaki gençlerin ve çocukların eğitimleri, yetiştirilmeleri, bir meslek sahibi yapılmaları ile kötü alışkanlıklardan korunmaları anababaların başlıca sorunları haline gelmiştir. Bu konularda vatandaşlarına yardım etmek amacıyla, T.C Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nce başlatılan bir projede [4] Türk gençlerinin buldukları ülkenin sosyal, ekonomik ve kültürel yaşantısına uyum sağlayabilmeleri için onları destek olunmasının amaçlandığı; zira, gençlerin bir kısmının aileleri ile çatıştıkları ve bazı sorunlar yaşadıkları, gençlere değer verip onlarla arkadaşlığa dayalı bir ilişki geliştirmek yerine bazı anababaların onları baskı altına alıp özgürlüklerini kısıtlamaya yöneldikleri... böylece gençlerin kendilerine olan güvenlerinin azaldığı... birçoğunun içine kapandığı, bir kısmının ise ailesine ve çevresine karşı "asi" bir tavır takındığı ve bazı gençlerin ailelerinden alınarak Alman ailelere "evlâtlık" verildiği... bu nedenlerle hem gençler hem de aileler için toplantılar düzenlenerek sorunların tartışılıp "telkin" ve "tavsiyelerde" bulunması gerektiği... vurgulanmaktadır.

Son yıllarda tüm dünya toplumlarında evlilik dışı doğum, küçük yaşta evlenme, yasa dışı kürtaj, boşanma, çocuk düşürme ve üvey aile oranında hızlı artışlar gözlenmektedir [5, 6]. Bu nedenlerle özellikle Amerika ve Avrupa ülkelerinde aile plânlama çalışmaları başlatılmıştır. Schoeder [7]'in belirttiğine göre, ABD yeni aile politikaları oluşturarak Amerikan ailelerinin çeşitliliğini herkese kabul ettirmek, ailelerin ekonomik durumlarını korumak ve güçlendirmek, ailelere sosyal ve ekonomik fırsatlar hazırlamak gibi amaçlar ortaya koymuştur. Yine, Avrupa ülkelerinde genel olarak

aileleri güçlendirmek amacıyla, aileyi sürekli gelir sahibi yapacak ekonomik önlemlerin alınması ve istihdam olanaklarının sağlanması; ailelere eğitim ve danışma hizmetlerinin sunulması gibi önlemler alınmaya başlanmıştır [8]. Türkiye'de de aileyi korumak ve güçlendirmek amacıyla bazı kurumlar oluşturulmuş (Aile Araştırma Kurumu, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü v.b.) ve çok sayıda araştırma ve inceleme yapılmıştır. Türkiye'de yapılan araştırmalar daha çok ailenin ve eşler arasındaki ilişkiler ile anababa tutumlarının çocuğun gelişimi üzerindeki etkileri noktasında yoğunlaşmıştır [9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16]. Bazı çalışmalarda boşanmanın ve sonuçlarının [17, 18] diğer bir grup çalışmada aile biçimlerinin [19, 20, 21] incelendiği ve az sayıda da olsa eşler arasındaki ilişkilerin niteliği ve eşlerin evlilikten sağladıkları doyum [22, 23] ile evli bireylerin uyum düzeylerini etkileyen etmenleri inceleyen [24] araştırmalar yapıldığı gözlenmektedir. Buna karşın, yurt dışında yaşayan Türk ailelere yönelik olarak yapılmış kapsamlı bir çalışmaya rastlanmamaktadır.

Yukarıda belirtilen çerçevede Almanya'da yaşayan Türk ailelerin genel bir zorlanma altında buldukları, anababaların kendilerini ve çocuklarını bu "olumsuz" durumlardan korumak amacıyla yoğun çabalara yöneldikleri, giderek geleneksel değerlerini daha muhafazakâr bir tutum içinde korumaya çalıştıkları, içinde buldukları koşullar ve belirtilen bu sorunlarının yanısıra bazı psikolojik sorunlarının da olabileceği akla gelmektedir. Buna karşın, yurt dışında farklı bir kültürde yaşayan Türk aileler ve evli bireyleri korumak ve güçlendirmek amacıyla, yabancı işçi çalıştıran ülke hükümetleri eliyle oluşturulmuş kurumlar bulunmadığı gibi, varolan durumu ifade eden istatistikler dışında, bu konuda yapılmış kapsamlı bilimsel araştırmalara da rastlanmamıştır. Bu nedenle, ilk aşamada, Türk vatandaşlarının en yoğun olarak buldukları Almanya'daki Türk evli bireylerin psikolojik belirtilerini incelemek ve ilgili kişi, kurum ve kuruluşların dikkatini çekmek önemli görünmektedir.

Belirtilen nedenlerle bu araştırmada iki temel soruya cevap aranmıştır:

1. Almanya'da yaşayan Türk evli bireylerin gösterdikleri en önemli psikolojik belirtiler nelerdir?

2. Almanya'da yaşayan Türk evli bireylerin psikolojik belirti alanları manidar olarak birbirinden farklılık göstermekte midir?

2. YÖNTEM

2.1 Araştırma Kapsamına Giren Evli Bireyler

Araştırmanın kapsamına, 1996 yılında, Almanya'daki Norderhin Westfalen Eyaleti'nin Wuppertal, Hamm, Dortmund, Köln, Solingen, Remscheid, Bliefeld, Honnover ve Payne gibi nüfusun ve Türklerin en yoğun olarak buldukları yerleşim birimlerinde yaşayan 1154 Türk evli birey alınmıştır. Araştırma kapsamına giren evli bireylerin yaş, cinsiyet, öğrenim düzeyi ve Almanya'da bulunduğu süreye göre dağılımları Tablo 1'de verilmiştir.

Araştırmaya evli çiftlerden herhangi birisi veya ikisi birden alınmışlardır.

2.2 Veri Toplama Araçları

Araştırmada evli bireylerin psikolojik durumlarına ilişkin belirtileri ölçmek amacıyla Derogatis [25] tarafından geliştirilmiş olan SCL-90-R (Symptom Check List) uygulanmıştır. Evli bireylerin niteliklerine ilişkin bilgiler ise araştırmacı tarafından geliştirilmiş olan 32 soruluk "Evli Bireyler Bilgi Toplama Formu" aracılığıyla elde edilmiştir.

SCL-90-R, bir psikolojik belirti tarama listesi olarak farklı hasta grupları ile normal örneklem gruplarında kendini anlatma (self-report) yaklaşımı içinde kullanılan bir ölçme aracıdır. Hopkins Symptom Check List (HSCL)'den yararlanılarak geliştirilmiş olan SCL-90-R, bireylerdeki psikolojik belirtilerin ne düzeyde bulunduğunu ve bu belirtilerin hangi alanlarla ilgili olduğunu ölçen bir araçtır. Likert tipi beşli derecelendirmeli olan ve somatizasyon (SOM), obsesif-kompulsif reaksiyon (O-C), kişilerarası duyarlılık (INT), depresyon (DEP), anksiyete (ANX), düşmanlık (HOS), fobik anksiyete (FHOB), paranoid düşünce (PAR), psikotizm (PSY) ile uyku, iştah bozukluğu ve suçluluk duyguları gibi ek maddeler (AI) olmak üzere 10 alt ölçekten (belirti grubu) oluşan araç toplam 90 belirti maddesi içermektedir.

Bireyin alt ölçekler ile ilgili puanı, o alt ölçekle ilgili maddelere verdiği dereceler (0 ile 4) toplanıp o alt ölçeğe ilişkin madde sayısına bölünerek bulunmaktadır. Her madde için yapılan derecelenmeler 90 madde için toplandıktan sonra elde edilen toplam puan 90'a bölünerek, ölçeğin en genel göstergesi olan GSI (Global Severity Index)'ye ilişkin bir puan elde edilmektedir. Bireyin ölçekten aldığı puanın yüksekliği, bireyin daha ileri düzeyde psikolojik belirtilere sahip olduğu anlamına gelmektedir.

2.3 SCL-90-R'nin Geçerliliği ve Güvenirliği

SCL-90-R, orijinal yapısıyla geçerliliği ve güvenirliği oldukça yüksek bir araçtır [25]. SCL-90-R'nin Türkçe formu üzerinde yapılan çok sayıda çalışmada ölçeğin, gerek hasta gerek normal

Tablo 1. Araştırma kapsamına giren grubun cinsiyet, yaş, öğrenim düzeyi ve Almanya'da bulunduğu süreye göre dağılımı

CİNSİYET		YAŞ		ÖĞR. DÜZEYİ		ALM. BULN. SÜRE	
n	%	n	%	n	%	n	%
K = 557	48.27	17 ve - = 11	0.95	İlkok = 527	45.67	1 yıl = 38	3.29
E = 597	51.73	18-20 = 63	5.46	Ortok = 277	24.00	2-3 = 50	4.33
		21-30 = 326	28.25	Lise = 290	25.13	4-10 = 230	19.93
		31-40 = 350	30.33	Üniv = 59	5.11	11-20 = 342	29.64
		41-50 = 246	21.32			21 ve+ = 490	42.46
		51 ve+ = 158	13.69				

popülasyon gruplarda psikolojik belirti tarama aracı olarak güvenle kullanılabilceğini göstermektedir [26, 27, 28, 29, 30, 31, 32].

Ancak daha önceki araştırmalarda yapılan bu geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları genellikle çocuk ve genç gruplar üzerinde yapılmıştır. Ölçeğin Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirliğinin yetişkin gruplar üzerinde yapılmasına ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle evli bireyler grubundan elde edilen puanlar kullanılarak ölçeğin yetişkin gruplar veya evli bireyler için ne denli güvenle kullanılabilceği de incelenmiştir.

Verilerin sınırlı bir sürede ve yurt dışındaki evli bireylerden elde edilmesi nedeniyle, testin iki eşdeğer yarıya bölünmesi yöntemiyle [33, 34] ölçeğin en genel göstergesi olan GSI'ye ilişkin iç tutarlılık katsayısı 0.97 olarak bulunmuştur. Ayrıca, SCL-90-R evli bireylere uygulandıktan sonra elde edilen puanlar kullanılarak, ilk önce ölçeğin tüm alt ölçekleri ile GSI'ne ilişkin Pearson korelasyon katsayıları bulunmuştur. Bulunan Pearson korelasyon katsayıları Tablo-2'de verilmiştir:

Tablo-2'den anlaşılacağı gibi, alt ölçekler arasındaki Pearson korelasyon katsayıları 0.43 ile 0.75 arasında değişmektedir. Alt ölçeklerin GSI ile olan Pearson korelasyon katsayıları ise 0.70 ile 0.87 arasında değişmektedir. Elde edilen tüm korelasyonlar 0.001 düzeyinde manidar bulunmuştur.

Gerek ölçeğin GSI'sine ilişkin iç tutarlılık katsayısının yüksek olması, gerek alt ölçeklerin birbirleriyle ve GSI ile olan korelasyonlarının manidar bulunması SCL-90-R'nin evli bireylerin psikolojik belirtilerini taramada güvenle kullanılabilceğine işaret etmektedir [35].

2.4 İşlem

1996 yılında Almanya'da yaşayan evli Türklerin çeşitli niteliklerine ve psikolojik belirtilerine ilişkin veri toplamak amacıyla, Almanya'da yaşayan ve yerleşim birimlerini tanıyan doktor, öğretmen, öğrenci ve işçi olan Türkler arasından gönüllü olarak anketörler seçilmiş ve anketörler araştırmanın amacı ve kullanılacak ölçme araçları ile uygulamanın nasıl yapılacağı konusunda bilgilendirilmişlerdir. Almanya'nın Norderhin Westfalen Eyaleti'nin Wuppertal, Hamm, Dortmund, Köln, Solingen, Remscheid, Bliefeld, Honnover ve Payne gibi genel nüfusun ve Türklerin en yoğun olarak buldukları yerleşim birimlerinde yaşayan Türk evli bireyler evlerinde ziyaret edilerek, öncelikle araştırmacı ve anketörler kendilerini tanıtmış ve amaçlarını açıklamışlardır. Evli bireylerin çalışma saatleri dikkate alınarak, aile ziyaretleri 27 gün süresince saat 09.00'dan 23.30'a kadar sürdürülmüştür. Ziyaret edilen ailede bulunan eşlere araştırmanın amacı açıklanmış, kendilerine konuk olunarak, evli bireylerin ayrı ayrı ölçme araçlarını doldurmaları sağlanmıştır. Gerçeğe yakın veriler elde edebilmek amacıyla, evli bireylerden isim ve adres istenmemiştir.

Tablo 2. SCL- 90-R'nin alt ölçekleri ile GSI'ne ilişkin Pearson korelasyon katsayıları

	ANX	DEP	O-C	SOM	HOS	PHOB	PAR	PSY	INT	AI	GSI
ANX	1.00										
DEP	0.75	1.00									
O-C	0.66	0.70	1.00								
SOM	0.67	0.65	0.60	1.00							
HOS	0.62	0.61	0.52	0.44	1.00						
PHOB	0.69	0.64	0.58	0.57	0.51	1.00					
PAR	0.54	0.60	0.60	0.43	0.56	0.50	1.00				
PSY	0.67	0.69	0.64	0.55	0.58	0.66	0.63	1.00			
INT	0.64	0.72	0.67	0.52	0.58	0.60	0.63	0.66	1.00		
AI	0.69	0.69	0.70	0.61	0.57	0.56	0.53	0.62	0.63	1.00	
GSI	0.85	0.87	0.80	0.77	0.70	0.76	0.70	0.81	0.80	0.79	1.00

2.5 Verilerin Analizi

Analiz amacıyla veriler SYSTAT programına girilmiştir. Evli bireylerde yüksek derecede görülen başlıca belirtileri saptamak amacıyla, evli bireylerin ölçeğin her maddesine verdikleri tepkilerin ortalamaları alınmış ve her maddenin hangi alanın belirtisi olduğu belirtilmiştir. Daha sonra, evli bireylerin SCL-90-R'nin alt ölçeklerinden aldıkları puanların ortalamaları arasındaki farkların manidar olup olmadığını kontrol etmek amacıyla, bağımsız grupların ortalamaları arasındaki farkların manidarlığının kontrolü için kullanılan t testinden yararlanılmıştır. Araştırmada hata payı .05 olarak kabul edilmiştir.

3. BULGULAR

Araştırmada, evli bireylere ilişkin bulgular iki kısımdan oluşmuştur: Birinci kısım evli bireylerin gösterdikleri en yaygın belirtilere ilişkin bulguları içermektedir. İkinci kısım ise, somatizasyon (SOM), obsesif-kompulsif reaksiyon (O-C), kişilerarası duyarlılık (İNT), depresyon (DEP), anksiyete (ANX), düşmanlık (HOS), fobik anksiyete (FHOB), paranoid düşünce (PAR), psikotizm (PSY) ile uyku, iştah bozukluğu ve suçluluk duyguları gibi ek maddeler (AI) olmak üzere 10 alt belirt grubuna ilişkin elde edilen puanların ortalamaları arasındaki farkların manidarlığıyla ilgili bulgulardan oluşmaktadır.

3.1. Almanya'da Yaşayan Türk Evli Bireylerin Gösterdikleri En Yaygın Belirtiler

Evli bireylerin en yaygın olarak gösterdikleri psikolojik belirtilerin saptanmasında bazı ölçütler kullanılmıştır. Birincisi, belirtiyeye veriler tepki ortalamasının örneklem grubunun GSI puan ortalamasından yüksek olması esas alınmıştır (Örneklem grubunun GSI puan ortalaması= 1.101, s=0.578). İkincisi, daha önce Türkiye'de yapılan bazı araştırmalardan elde edilen GSI puan ortalamaları dikkate alınmıştır. Örneğin, Dağ [36] bir grup üniversite öğrencisi için GSI puan ortalamasını 1.06; Kılıç [31] 0.91; Çuhadaroğlu [29] bir

grup normal ergen için GSI puan ortalamasını 0.87; Fidaner ve Fidaner [37] bir grup liseli kız için GSI puan ortalamasını 0.95 olarak bulmuşlardır. Yine, Çuhadaroğlu [38] psikiatrik inceleme amacıyla gönderilen üniversiteli gençler için GSI puan ortalamasını 1.28 olarak rapor etmektedir. Derogatis [25] ise bir grup psikiyatrik hastalara ilişkin 1.26 ortalama bulmuştur.

Yukarıda verilen çeşitli gruplara ilişkin GSI ortalamaları dikkate alınarak Almanya'da yaşayan Türk evli bireyler için her belirtiyeye verdikleri tepki ortalamaları 1.25 ve daha yukarı olanlar en yaygın belirtiler olarak seçilmiştir. Bu çerçevede evli bireylerin gösterdikleri en yaygın belirtiler aşağıda verilmiştir.

Tablo-3'ten anlaşılacağı gibi, evli bireylerin gösterdiklerin en yaygın 25 belirtiden 5 tanesi somatizasyon; 5 tanesi obsesif kompulsif (OC); 4 tanesi depresyon (DEP); 4 tanesi kişilerarası duyarlılık (INT); 4 tanesi uyku bozukluğu, ölüm ve ölme korkusu (AI); 2 tanesi düşmanlık (HOS); 1 tanesi ise paranoid düşünce (PAR) alanlarıyla ilgilidir. Bu alanlar dışında kalan anksiyete (ANX), fobik anksiyete (FHOB) ve psikotizm (PSY) alanlarına ilişkin önemli bir belirtiler bulunmamıştır.

Somatizasyonun en önemli belirtilerinden kabul edilen "sinirlilik" belirtisine Almanya'da yaşayan Türk evli bireylerin verdikleri tepkinin ortalaması, diğer belirtiler ortalamalarından oldukça yüksek görünmektedir ($x=2.04$). Önemli bulunan 5 obsesif-kompulsif tepkiden "zihinden atılmayan ve hoş gitmeyen düşünceler", "yaptığı işleri bir ya da birkaç kez kontrol etmek" ve "karar vermede güçlük" olmak üzere 3 belirtinin ortalaması en az 1.55'in üzerinde görünmektedir. Yine depresyonun en önemli bulunan 4 belirtisinden 2 tanesi, "kolayca ağlama" ve "her şey için fazla endişe duyma" belirtileri ortalamaları 1.54'ün üzerinde bulunmuştur. Dikkati çeken başka bir nokta, "duyguların kolayca incitilebilmesi hali" ve "insanlar kendisine baktığı ya da kendisi hakkında konuştuğu zamanlar rahatsızlık duymak" gibi kişilerarası ilişkilerde duyarlılık alanının belirtilerinden olan bu belirtilerin ortalamalarının 1.56'nın üzerinde çıkmış olmasıdır.

Tablo 3. Evli Bireylerin Gösterdikleri Başlıca Psikolojik Belirtiler, Belirti Tepki Ortalamaları ve Belirti Alanları

Sıra No	Belirti Alanı	Belirti	Belirtiye Verilen Tepki Orta
1.	SOM	Sinirlilik	2.04
2.	OC	Zihinden atılamayan ve hoş gitmeyen düşünceler	1.74
3.	OC	Yaptığı işleri bir ya da birkaç kez kontrol etmek	1.68
4.	DEP	Kolayca ağlama	1.65
5.	INT	Duyuların kolayca incitilebilmesi hali	1.62
6.	INT	İnsanlar kendisine baktığı ya da kendisi hakkında konuştuğu zamanlar rahatsızlık duymak	1.56
7.	OC	Karar vermede güçlük	1.55
8.	DEP	Herşey için çok fazla endişe duymak	1.54
9.	HOS	Kolayca gücenip rahatsız olma hissi	1.50
10.	SOM	Baş ağrısı	1.50
11.	PAR	Şayet izin verirse insanların kendisini sömürebileceği hissi	1.47
12.	INT	Başkalarının kendisini anlamadığı ya da hissedemeyeceği duygular	1.43
13.	AI	Uykuya dalmada güçlük	1.42
14.	SOM	Belin alt kısmında ağrılar	1.42
15.	AI	Sabahın erken saatlerinde uyanmak	1.41
16.	AI	Ölüm ya da ölme düşünceleri	1.34
17.	OC	İşlerin doğru yapıldığından emin olabilmek için işi çok yavaş yapmak	1.33
18.	HOS	Kontrol edilemeyen öfke patlamaları	1.32
19.	SOM	Kol ve bacaklarda ağırlık hissi	1.31
20.	INT	Başkalarının kendisini sevmediği ya da kendisine dostça olmayan davranışlar gösterdiği hissi	1.29
21.	OC	İşlerin yapılmasında erteleme duygusu	1.28
22.	DEP	Karamsarlık hissi	1.27
23.	SOM	Bedenin bazı kısımlarında uyuşma ve veya karıncalanma	1.27
24.	DEP	Gelecek konusunda ümitsizlik	1.25

3.2. Almanyada Yaşayan Türk Evli Bireylerin Belirti Alanlarına İlişkin Bulgular

Araştırmada, Almanya'da yaşayan Türk evli bireylerin somatizasyon (SOM), obsesif-kompulsif reaksiyon (O-C), kişilerarası duyarlılık (İNT), depresyon (DEP), anksiyete (ANX), öfke-düşmanlık (HOS), fobik anksiyete (FHOB), paranoid düşünce (PAR), psikotizm (PSY) ile uyku, iştah bozukluğu ve suçluluk duyguları gibi ek maddeler (AI) olmak üzere 10 alt belirti alanının hangilerinde daha yüksek düzeyde belirti gösterdikleri de incelenmiştir. Bu nedenle, Türk evli bireylerin SCL-90-R'nin alt ölçeklerinden aldıkları puanların ortalamaları arasındaki farkların manidar olup olmadığı t testi ile kontrol edilmiş ve sonuçlar Tablo-4'te verilmiştir.

Tablo-4'ten anlaşılacağı üzere, Almanya'da yaşayan Türk evli bireylerin Obsesif-kompulsif (O-C) belirti puan ortalamaları en yüksek, fobik anksiyete (PHOB) puan ortalamaları ise en düşük olarak çıkmıştır. Grubun farklı belirti alanlarından elde ettikleri puan ortalamaları arasındaki farklar karşılaştırıldığında, Obsesif-kompulsif (O-C) belirti puan ortalamaları paranoya, anksiyete, depresyon, somatizasyon, öfke-düşmanlık, fobik anksiyete, psikotizm, kişilerarası duyarlılık ile uyku, iştah bozukluğu ve suçluluk duyguları gibi ek maddelerle ilgili (AI) puan ortalamalarından; depresyon puan ortalamaları, anksiyete, öfke-düşmanlık, fobik anksiyete ve psikotizm ortalamalarından; somatizasyon puan ortalamaları anksiyete, öfke-düşmanlık, fobik anksiyete ve psikotizm puan ortalamalarından; öfke-düşmanlık puan ortalamaları anksiyete, fobik anksiyete, psikotizm ortalamalarından; anksiyete puan ortalamaları fobik

Tablo 4. Almanyada Yaşayan Türk Evli Bireylerin SCL-90-R'nin Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanlara İlişkin \bar{x} , s,n Değerleri ile t testi sonuçları

	ANX	DEP	O-C	SOM	HOS	PHOB	PAR	PSY	INT	AI	\bar{x} ,s ve n Değerleri
ANX	–										\bar{x} = 1.04 s = 0.72 n = 1154
DEP	7.11***	–									\bar{x} = 1.15 s = 0.73 n = 1154
O-C	14.07***	8.06***	–								\bar{x} = 1.28 s = 0.65 n = 1154
SOM	6.23***	0.25	6.39***	–							\bar{x} = 1.16 s = 0.76 n = 1154
HOS	3.08**	2.50*	8.54***	2.21*	–						\bar{x} = 1.10 s = 0.76 n = 1154
PHOB	15.13***	19.91***	26.35***	17.72***		14.24***	–				\bar{x} = 0.80 s = 0.69 n = 1154
PAR	6.62***	1.32	5.79***	0.87	3.66***	18.56***	–				\bar{x} = 1.18 s = 0.69 n = 1154
PSY	14.86***	21.97***	30.43***	17.83***		15.87***	0.38	22.62***	–		\bar{x} = 0.81 s = 0.59 n = 1154
INT	5.49***	0.51	8.13***	0.58	2.03*	18.44***	1.84	20.7***	–		\bar{x} = 1.14 s = 0.72 n = 1154
AI	8.91***	2.24*	5.96***	1.66	4.30***	20.7***	0.60	23.52***	2.50*	–	\bar{x} = 1.19 s = 0.67 n = 1154

* = p < .05

** = p < .01

*** = p < .001

anksiyete, psikotizm ortalamalarından; paranoya puan ortalamaları, anksiyete, öfke-düşmanlık, fobik anksiyete, psikotizm puan ortalamalarından; yine, kişilerarası duyarlılık puan ortalamaları, öfke-düşmanlık, anksiyete, fobik anksiyete ve psikotizm ortalamalarından; ve uyku, iştah bozukluğu ve suçluluk duyguları gibi ek maddelerle ilgili (AI) puan ortalamaları, anksiyete, depresyon, öfke-düşmanlık, fobik anksiyete, psikotizm ve kişi-

lerarası duyarlılık puan ortalamalarından manidar olarak yüksek bulunmuştur.

Buna karşın, Almanya'da yaşayan Türk evli bireylerin depresyon puan ortalamaları ile somatizasyon, paranoya ve kişilerarası duyarlılık; kişilerarası duyarlılık ile somatizasyon ve paranoya; uyku, iştah bozukluğu ve suçluluk duyguları gibi ek maddelerle ilgili (AI) puan ortalamaları ile somatizasyon ve paranoya puan ortalamaları arasındaki farklar manidar bulunmamıştır.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada, Almanya'da yaşayan Türk evli bireylerde en yaygın olarak görülen psikolojik belirtiler ve başlıca belirti alanları incelenmiştir.

Araştırmada, belirti puan ortalaması 1.25 ve üzerinde olan 25 psikolojik belirti belirlenmiştir. En yaygın olarak görülen bu belirtiler sırasıyla obsesif kompulsif; somatizasyon; uyku, iştah bozukluğu ve suçluluk duygusu; depresyon; kişiler arası duyarlılık; öfke- düşmanlık ve paranoya alanlarıyla ilgili bulunmuştur. Anksiyete, fobik anksiyete ve psikotizm alanlarıyla ilgili olarak belirti ortalaması 1.25'in üzerinde olan psikolojik belirti bulunmamıştır.

Daha önce de belirtildiği gibi, SCL-90-R'den farklı gruplar için farklı ortalamalar elde edilmiştir (25, 29, 31, 36, 37, 38,). Evli bireylerin psikolojik belirti düzeylerinin ergen veya öğrenci gruplarından elde edilen ortalamalar esas alınarak saptanması doğru olmayabilir. Bu nedenle Almanya'da yaşayan Türk evli bireylerin psikolojik belirti düzeylerinin saptanmasında örneklem grubunun GSI puanlarına ilişkin ortalama ve standart sapmalarının esas alınması daha sağlıklı bir yaklaşım olabilir. 1154 Türk evli bireyden elde edilen GSI puan ortalaması 1.101, s= 0.578 olarak bulunmuştur. Bu ortalama ile bir standart sapma arasındaki (1.101-1.679) GSI puanları "hafif psikolojik belirti"; 1.679 GSI puanının üzeri ise "psikolojik belirti" göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu çerçevede, daha önce verilen 25 belirti dışında, tepki ortalaması 1.101 ile 1.24 arasında olan belirtiler de "hafif psikolojik belirti" olarak değerlendirilebilir. Ancak, farklı gruplardan elde edilen değerler de dikkate alındığında GSI puan ortalaması 1.25 ile 1.679 arasında olan belirtilerin "hafif psikolojik belirti" olarak kabul edilmesi daha isabetli olabilir.

Türk evli bireyler için GSI puan ortalaması 1.25 ile 1.679 "hafif psikolojik belirti"; GSI puan ortalaması 1.679 ve üzeri "psikolojik belirti" göstergesinin kesme noktaları olarak alındığında, daha önce verilen 25 psikolojik belirtiden "sinirlilik" (SOM), "zihinden atılamayan ve hoş gitmeyen

düşünceler" (OC), "yaptığı işleri bir ya da birkaç kez kontrol etmek " (OC) belirtileri Almanya'da yaşayan Türk evli bireylerde gözlenen en önemli "psikolojik belirti"ler olarak ortaya çıkmaktadır. Geriye kalan 23 belirti ise "hafif psikolojik belirti" olarak değerlendirilebilir.

Obsesif kompulsif ve somatizasyon alanlarıyla ilgili olarak "psikolojik belirti"; uyku, iştah bozukluğu ve suçluluk duygusu; depresyon; kişiler arası duyarlılık; öfke- düşmanlık ve paranoya alanları ile ilgili olarak da "hafif psikolojik belirti" göstermeleri, Almanya'da yaşayan bazı Türk evli bireylerin psikolojik yardım almaya gereksinimlerinin olduğunu ifade etmektedir. Basından edinilen bilgilere göre, özellikle Almanya, yabancılar açısından çekici bir ülke olmakla birlikte, etnik ayrımcılığın yapıldığı, yabancı düşmanlığının giderek arttığı, yabancıların açık saldırıya uğradığı ve özellikle Türklerin ikinci sınıf insan muamelesi gördüğü, aşağılandığı, horlandığı bir toplum olma özelliğini korumaktadır. Bunun yanı sıra, giriş kısmında da belirtildiği gibi, Almanya'daki Türkler çok çeşitli sorunlarla yüzyüzedir ve yabancılar arasında işsizlik oranının en yüksek olduğu grubu oluşturmaktadır. Avrupa ve Amerika ülkelerinde ailenin korunması ve güçlendirilmesine yönelik projelerin uygulamaya konulduğu dikkate alınarak, zaman kaybetmeden yurt dışında bulunan Türk ailelere yönelik olarak sosyal ve kültürel hizmetlerle birlikte psikolojik hizmetlerin de sunulması kaçınılmaz görünmektedir.

Evli bireylerin belirti alanlarına ilişkin ortalamalar ele alındığında, O-C alana ilişkin ortalamaların en yüksek ve 1.25 'in de üzerinde olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra 1.25 'in altında kalmakla birlikte, AI, PAR, SOM, INT, DEP ve HOS alanlarına ilişkin ortalamaların, grubun GSI puan ortalamasının üzerinde olduğu görülmüştür.

Elde edilen bulgular çerçevesinde, tıp doktoru, öğretmen v.b elemanların yanı sıra, yurtdışında yaşamakta olan Türk evli bireylere hizmet sunmak amacıyla, ve yeteri kadar Türk psikiyatrist, psikolojik danışman, klinik psikolog ve sosyolog gibi uzmanların da görevlendirilmeleri ve/veya bu uzmanların yurt dışına gidebilmeleri için yasal dü-

zenlemelerin yapılması; özellikle Türk evli bireylere uzmanlar eliyle evlilik ve aile danışmanlığı kapsamında hizmetlerin sunulması isabetli olabilir.

KAYNAKÇA

1. T.C Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, "1996 Yılı Raporu". Ankara, (1997)
2. İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü; "1996 Statistical Yearbook" No: 296, Ankara, (1997)
3. ŞEN, F. "Federal Almanya'da Yaşlı Yabancıların Özgün Problemleri ve Yaşam Koşulları" **Türkiye Araştırmalar Merkezi, Yayınlanmamış Araştırma Raporu**. Essen, (1996)
4. T.C Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, "F. Almanya'daki Türk Gençlerini Aydınlatma ve Yönlendirme Projesi" Ankara, (1977a)
5. ORLEANS, M. ve ark. " Marriage Adjustment and Satisfaction of Stepfathers". **Family Relations**, 38, 371-377, (1989)
6. BLUM, R.W; "Ergenlik Çağındakilerin Sağlıklarıyla İlgili Yeni Eğilimler" (Çeviri) **JAMA**, 4(11), 753-746, (1991)
7. SCHROEDER, P; "Toward a National Family Policy" **American Psychiatry**, 44, 1410-13, (1989)
8. DUMON, W; "Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Aile Politikası" (Çev: M. Ruhi Esengül) **Aile ve Toplum**, 1(2), 1-11, (1991)
9. ATAV, N; "Şahsiyetin Gelişiminde Aile çevresinin ve Ailedeki Gerginliklerin Etkisi". **Aile Yazıları 3** Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara (1955).
10. GÖKÇE, B; **Aile Yazıları 3**, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara , (1966)
11. SARAN, N; **Aile Yazıları 3**, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara , (1979)
12. BİLAL, G; "Demokratik ve Otoriter olarak Algılanan Anababa Tutumlarının Çocukların Uyum Düzeylerine Etkisi" Ankara: Hacettepe Üniversitesi, **Yayınlanmamış Doktora tezi**, (1984)
13. KUZGUN, Y; "Anababa Tutumlarının Bireyin Kendini Gerçekleştirme Düzeyine Etkisi" Ankara: Hacettepe Üniversitesi, **Yayınlanmamış Doktora tezi**, (1972)
14. GÜÇRAY, S. S; "Çocuk Yuvasında ve Ailesi yanında Kalan 9-10-11 Yaş Çocuklarının Özsaygı Gelişimini Etkileyen Bazı Faktörler" Ankara: Hacettepe Üniversitesi, **Yayınlanmamış Doktora tezi**, (1989)
15. ÖZSAN, M; **Aile Yazıları 3**, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara , (1970)
16. CEBİROĞLU, R ve T. Yurtbay; **Aile Yazıları 3** Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara , (1970)
17. CİLLOV, H; **Aile Yazıları 4** Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara (1969)
18. ERKAN, G; "Boşanmanın Çocukların Benlik Tasarımı Düzeyine Etkisi" Ankara: Hacettepe Üniversitesi, **Yayınlanmamış Doktora tezi**, (1986)
19. KONGAR, E; "İzmir'de Şehrsel Ailenin Bazı Nitelikleri" Ankara: Hacettepe Üniversitesi, **Yayınlanmamış Doktora tezi**, (1969)
20. YASA, İ; "Gecekondu Ailesi" **Aile Yazıları 1** Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara , (1970)
21. TEZCAN, M; "Kırsal Topluluklarımızda Tercihli Evlilik Tiplerinin İşlevsel Çözümlemesi" **Aile Yazıları 4** Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, (1978)
22. TEZER, E; "Evli Eşler Arasındaki Çatışma Davranışları: Algılama ve Doyum" Ankara: Hacettepe Üniversitesi, (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**), (1986)
23. SAYIN, Ö; **Aile Yazıları 4** Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara , (1987)
24. YILDIRIM, İ; "Evli Bireylerin Uyum Düzeylerini Etkileyen Bazı Etmenler" Ankara: Hacettepe Üniversitesi, (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**), (1992)
25. DEROGATIS, L.R; "SCL-90: Administration, Scoring and Procedure Manual-1for the Revised Version" Baltimore, MD: John Hopkins Univ, School of Medicine, Clinical Psychometrics Unit. (1977)
26. GÖKLER, B; "Nevrotik Kadın Hastaların İlkokul Çağındaki Çocuklarının Ruhsal Belirtiler Yönünden Değerlendirilmesi" Ankara: Hacettepe Üniversitesi Psikiyatri Bölümü, (**Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi**), (1978)
27. BİRSÖZ, S; "Hastalık Öncesi Yaşam Değişimleri ve Ruhsal Sonuçları Üzerine Bir İnceleme" Ankara: Hacettepe Üniversitesi Psikiyatri Bölümü, (**Yayınlanmamış Doçentlik Tezi**)", (1980)
28. GÖKÇAKAN, Z; Bireysel ve Grupla Psikolojik Danışmanın Uzun Süreli Hemodializ Tedavisinin Hastalarda Yol açtığı Ruhsal Bozuklukları Azaltmadaki Etkisi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**), (1984)

29. ÇUHADAROĞLU, F; "Liseli Gençlerde Psikiyatrik Semptom Dağılımı" (**Yayınlanmamış Araştırma Raporu**), Ankara, (1985)
30. TUFAN, B; "**Türkiye'ye Dönen İkinci Kuşak Göçmen İşçi Çocuklarının Psiko-sosyal Durumları**" Ankara DPT Sosyal Planlama Dairesi Başkanlığı, (1987)
31. KILIÇ, M; "Değişik Psikolojik Arazilara Sahip Olan ve Olmayan Öğrencilerin Sorunları" Ankara: Hacettepe Üniversitesi, (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**), (1987)
32. DAĞ, İ; "Kontrol Odağı, Stresle Başa Çıkma Stratejileri ve Psikolojik Belirti Gösterme İlişkileri" Ankara: Hacettepe Üniversitesi, (**Yayınlanmamış Doktora tezi**), (1990)
33. TEKİN, H; "**Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme**". 3. Baskı. (1982)
34. ÖZGÜVEN, İ.E; "**Psikolojik Testler**". PDREM Yayınları, Ankara, (1994)
35. ÖZGÜVEN, İ.E; "**Hacettepe Kişilik Envanteri El Kitabı**". Odak Ofset Matbaacılık, Ankara, (1992)
36. DAĞ, İ; "**Belirti Tarama Listesi (SCL-90-R)'nin Üniversite Öğrencileri İçin Güvenirliği ve Geçerliliği**" Türk Psikiyatri Dergisi, 2 (1), 5-12, (1991)
37. FİDANER, H; Fidener, C; "**SCL-90 Ruh Sağlığı Testinin Uygulanması ve Metodolojik Sorunlar**" (Bildiri) xx. Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Kongresi, Bursa, (1984)
38. ÇUHADAROĞLU, F; "**Üniversite Öğrencilerinde Psikiyatrik Semptom Dağılımı**" xii. Ulusal Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Kongresi Bilimsel Çalışmaları", Marmaris, (1986)